

İŞÇİ MORALİNİN ÖNEMİ VE VERİMLİLİK

*Müzeyyen Güler**

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, verimlilik açısından işçi moralini, İstanbul'da tekstil, metal ve gıda sektöründe 243 işçi üzerinde yapılan anket çalışmasına dayanarak incelemektir. Aynı yazarın önceki ampirik çalışmalarının sonuçları da bu bağlamda, yer yer tekrar kullanılmıştır.

Araştırmanın bazı sonuçları, eğitim düzeyi düşük olan işçilerin verimliliklerinin de düşük olduğuna, kaygı arttıkça, işdoyumunun azalmakta olduğuna ve çalışanların geleceğe yönelik olarak en büyük isteklerinin "iyi bir iş ve işinde yükselme" olduğuna işaret etmektedir.

ABSTRACT

Importance of Workers' Morale and the Productivity

Present work aims at observing workers' morale in relation to their productivity, on the basis of a survey result comprising 243 workers in textile, food and metal industry establishments of İstanbul. The interpretations were enriched by also utilising the results of a previous survey of the author with regard to the present context.

Some conclusions reveal that the productivity depends upon educational level, and increase of stress diminishes the satisfaction from work. The dominating future expectations of workers seem to be "a good work and steady promotion".

*Yrd.Doç.Dr., Mimar Sinan Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü.

Anahtar Sözcükler: İşçi morali; Verimlilik.

Keywords: Workers' morale; Productivity.

ÇALIŞMA YAŞAMI

Bilindiği gibi çağımız "Endüstri Çağı" ve "Zorlanan İnsan" çağıdır. Zihin ya da beden gücüyle çalışan insanlar alabildiğine zorlanmaktadır. Bu zorlamadan en fazla pay alanlar da işçilerdir. Çünkü en alttakiler, deyim yerindeyse zincirin en son halkası, onlardır.

Bugün çılgın bir yarış içinde olan işletmeler, verimliliklerini artırabilmek için işyerlerini teknolojideki en son yeniliklere göre düzenlemektedirler. Yeni teknolojiye uygun kalifiye insan gücüne olan ihtiyaç hemen bunun arkasından gelmektedir. Zaten işletmelerin iki boyutu vardır. Teknolojik boyut ve insan boyutu birbirleriyle sıkıca ilişkilidir. Birinde oluşan değişim diğerini anında etkilemektedir. İnsanların zorlanmasına neden olan en önemli etken de, bu hızlı değişim ve etkileşimdir. Çalışanlar bilgi ve yeteneklerini teknolojiye göre değiştirmek ve geliştirmek zorundadırlar. Ülke içinde insan kaynaklarının geliştirilmesi büyük sorundur. Çünkü eğitilmiş, verimli, umutlu ve ruhsal sağlığı yerinde olan insanlar, gelişme ve kalkınmanın temelidir.

A- İşçi Morali Açısından Teknoloji:

Teknolojinin günlük hayatımıza ve endüstriye büyük kolaylıklar getirdiği kesindir, ancak insanlığın bu çağa kadar yaşamadığı büyük bunalımlara da yol açmaktadır. Yeni teknolojiyi kullanma, yeni bilgiler gerektiriyor. Oysa Türkiye'de gençler, gerekli bilgi donanımına, yetenek ve deneyime sahip olmadan çalışma dünyasında yer almaktadırlar. 1994 yılında İstanbul'da tekstil, metal ve gıda işkollarında 16-24 yaş grubunda olan 243 işçi üzerinde yaptığımız çalışma bulgularına göre, bu alanda çalışan işçilerin %55'i ilk ve ortaokul eğitimlidir ve %55 den fazlası köy ve kasaba doğumludur.

Tablo 1

Genç İşçilerin Doğum Yerlerine Göre Dağılımı

Doğum Yeri	Sayı	%
Büyük Kent	69	28.40
Kent	48	19.75
İlçe	65	26.75
Köy	60	24.69
TOPLAM	243	100.0

Tablo 1'de görüldüğü üzere genç işçilerin yarısından fazlası (%51.34) ilçe ve köy doğumludur.

Tablo 2

Genç İşçilerin ve Anne-Babalarının Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Eğitim Düzeyi	Anne		Baba		Genç İşçi	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Okuma Yazma Bilmiyor	53	21.81	12	4.94	---	---
İlkokul	145	59.67	141	58.02	74	30.45
Ortaokul	35	14.40	47	19.34	61	25.10
Lise ve Dengi okul	8	3.29	37	15.23	101	41.57
Yüksek Okul ve Fakülte	1	0.41	5	2.06	2	0.82
Bilinmeyen	1	0.41	1	0.41	5	2.06
TOPLAM	243	100.0	243	100.0	243	100.0

Tablo 2 de görüldüğü üzere işçilerin %55.55'i ilkökullü ve ortaokullü eğitilmiştir. %41.57'si lise ve dengi okul eğitilmiştir.

Eğitim düzeyinin düşük olmasına bağlı olarak verim de düşük olmaktadır. 1990 yılında Ankara'da 420 işçi üzerinde yaptığımız başka bir çalışmada, eğitimi az olan işçilerin veriminin düşük olduğunu gösteren bulgular vardır.

Tablo 3

Cinsiyet ve Eğitim Düzeyine Göre Kadın ve Erkek İşçilerin İş Verimi Puanları

İstatistik		Kadın			Toplam	Erkek			Toplam
		İlkokul	Orta ve Lise	Mesl. Lisesi		İlkokul	Orta ve Lise	Mesl. Lisesi	
Ortalama	X	68.00	70.80	73.33	69.48	68.71	71.05	73.32	70.34
Standard Sapma	S	17.77	14.54	17.40	16.71	17.67	13.24	16.24	16.45
Toplam	n	103	62	18	183	126	55	56	237

Tablo 3'de görüldüğü gibi kadın ve erkeklerde ilkökul eğitimliler çoğunluktadır ve bu eğitim düzeyinde iş verimi de en düşük düzeydedir.

Türkiye'de ziraat ve ormancılıktan sonra en çok insanın çalıştığı alan üretim (imalat) sanayiidir. (1990 yılı istatistik verilerine göre bu sektörde 2.184.617 çalışan vardır.) İşçiler bir yandan teknolojiye uyum sorunları yaşarken öte yandan da otomasyon ve özelleştirme gibi nedenlerle "işten atılma kaygısı" yaşamaktadırlar. İş dünyasında malın istenilen nitelikte ve zamanda üretilmesi ve teslimi, önemli bir kalite sorunudur. Bitirme tarihi kesin olan işler de üst düzey yöneticilerde ve işçilerde stres yaratmakta, dolayısıyla işten sağlanan doyum da azalmaktadır.

1990 yılında tekstil, metal ve elektronik işçileriyle yatığımız bu çalışmada başka bulgu Tablo 4'tedir.

Tablo 4

Cinsiyet ve Sürekli Kaygı Düzeyine Göre
İşçilerin İş Doyumu puanları.

Sürekli Kaygı Düzeyi	İstatistik	Kadın	Erkek	Toplam
Yüksek	Ortalama	35.66	37.44	36.00
	St.Sap.	7.36	11.85	9.60
	İşçi Sa.	64	57	121
Orta	Ortalama	33.08	38.55	35.82
	St.Sap.	11.49	10.73	11.11
	İşçi Sa.	78	106	184
Düşük	Ortalama	41.59	43.54	42.60
	St.Sap.	11.15	10.50	10.83
	İşçi Sa.	41	74	115

Bulguları destekleyen çalışmalar vardır. (Enriquez 1983,s.97-124; Repette, 1987). Kaygı düzeyi yükseldikçe işdoyumu düşmektedir. (Güler 1990). Çünkü kaygılı kişilerin kasları gergin ve otonom sinir sistemi sürekli uyarılmış haldedir. (Ülser gibi rahatsızlıkların nedeni de budur). Hep tedirgindirler ve zihinlerini belirli bir iş üzerinde toplayamazlar (Cüceloğlu,1991,s.472).

Tablo 4'de görüldüğü gibi kaygı düzeyi yükseldikçe işdoymu azalmaktadır.

Bugün yeni teknolojinin gereği olan vardiyalı çalışma düzeni, sadece üretim alanında değil, ulaşım, iletişim ve sağlık gibi hizmet alanlarında da geçerlidir ve insan sağlığını olumsuz etkilemektedir. Gece çalışması insanın biyolojik ritmini bozuyor, bu tür çalışanlarda %50-60 oranında uyku bozukluklarına rastlanıyor. Kalp çarpıntısı ortak sorundur, ülser ve depresyon da sık rastlanan olaydır. (Siwolop ve Ark. 1986)

Genelde insan-makina ilişkisi, can sıkıntısı, yabancılaşma ve yalnızlık duyguları yaratıyor. Çalışanlar işten, dolayısıyla hayattan zevk alamıyorlar. Bizim araştırmamızda işçiler 1/3 oranında orta ve yüksek düzeyde depresyonlu bulunmuştur ve depresyonlu işçilerin diğerlerine göre işdoymuları düşüktür. (Bkz. Tablo 5) Bu, bize iş doyumunun ruh sağlığıyla yakından ilişkili olduğunu gösteriyor.

Tablo 5

Depresyon Düzeyi, Cinsiyet ve Medeni Duruma Göre İşçilerin İş Doymu Puanları.

Depresyon Düzeyleri	İstatistik	Kadın		Erkek		Toplam
		Evli	Bekar	Evli	Bekar	
Yüksek	Ortalama	36.67	38.19	31.50	37.83	36.05
	St.Sap.	16.51	10.85	10.35	3.02	11.68
	İşçi Sa.	6	31	24	12	73
Orta	Ortalama	31.25	34.91	38.68	39.00	35.96
	St.Sap.	2.87	9.13	11.76	8.40	7.99
	İşçi Sa.	4	32	41	11	88
Çok Düşük	Ortalama	41.75	43.57	47.17	41.39	43.48
	St.Sap.	16.09	11.22	11.22	11.57	12.60
	İşçi Sa.	12	69	69	23	156

Tablo 5'de görüldüğü gibi işçilerin (73+88=161) büyük bölümü orta ve yüksek düzeyde depresyonlu bulunmuştur. Ayrıca depresyon düzeyi yükseldikçe işdoymu azalmaktadır.

Depresyon, "üzüntü, durgunluk, değersizlik, suçluluk duygusu, cinsel davranışlarda gerilme, iştahsızlık, zihinsel süreçlerde bozulma" demektir. (Savaşır, 1983, s.169-173)

Bilindiği gibi iş ortamı beden sağlığını da bozuyor. Kullanılan kimyasal maddeler, gürültü, sıcaklık, nem, monotonluk, ergonomik hatalar vs. meslek hastalıklarına ve iş kazalarına neden olmaktadır. Endüstride önemli bir sorun olan iş kazaları, işçinin bezginliği, moral bozukluğu, yorgunluk ve dalgınlık gibi psikolojik nedenlerle de meydana gelmektedir (Çelikkol, 1978). Bu durum, gelişmekte olan ülkelerde daha çok gözlenen bir gerçektir. Çünkü ülkenin ekonomik yetersizliği, teknolojinin ve çalışma ortamının standardını bazı iş kollarında düşürmektedir. Çalışma ortamının sağlığa uygun olarak düzenlenmemesi işçileri kaygılı ve depresif yapmaktadır. Beden sağlığı kadar ruh sağlığı da tehdit altındadır.

B-İşçi Morali Açısından İş İlişkileri:

Çalışanların iş doyumu ve ruh sağlığı iş yerindeki insan ilişkilerinden de etkilenmektedir. Moral, iş doyumunun ürünü olan bir kavramdır. Çalışanların işyerine karşı tutumunu ifade eder. İşçilerin kendi aralarında iyi ilişkiler içinde olmaları kadar üstleriyle ilişkilerinin olumlu olması da önemlidir.

Böyle bir ortamda işçiler, bütün yetenek ve bilgilerini ortaya koyarak gönüllü işbirliğine katılmaktadırlar. Ustabaşlarıyla serbestçe tartışabilen, kişisel problemlerini rahatlıkla üstlerine açabilen, aynı samimi davranışları onlardan görebilen işçilerin morali yüksek olmakta, iş yerine bağlılık artmakta, devamsızlık azalmakta, motivasyon (istek) ve dolayısıyla da verim artmaktadır. Çünkü koordinasyon daha iyi yapılabilmektedir.

Buna karşılık kendilerini yetenekli, işlerini doyurucu bulmayan, yönetime katılma olanağından yoksun, işyerine bağlılığı az olan işçiler, bir sendikaya üye olma eğilimini daha fazla göstermektedirler. Aslında sendikanın değeri ve gücüyle bütünleşse de güven duygusu kazansa da işyeri ilişkileri bozuk olduğunda işçi, hayal kırıklığından kurtulamıyor. (Guest, Dewe, 1988) İşyerine kirgin ve sorumluluklarına karşı vurdumduymaz oluyor.

Türkiye'de, daha çok ekonomik beklentiler ve güven duygusu nedeniyle sendikaya katılım olmaktadır. Zaten insanların gereksinimleri, Maslow'a göre hiyerarşik bir yapı arzeder. Alt basamaktaki istekler (karnını doyurma) gerçekleştikten sonra bir üst basamaktaki gereksinimler ön plana çıkar. F.Taylor'dan bu yana epeyce yol alınmıştır. Sadece ücretlerin artırılması işçileri motive etmiyor. Türkiye'de de yöneticilerin bazı jestleri, ödüllendirmeler, işyerine bağlılıkta önemli rol oynayabiliyor.

Yine de İstanbul'daki çalışmada, işçilerin işyerlerinden şikayet sıralamasında %43.1'le ücretlerin yetersizliği ön plandadır. %32.9 çalışma

koşullarının düzensizliği, %18.6 bilgi yetersizliği, %7.8 yönetimin baskıcı tutumu, %5.6 teknoloji yetersizliği olarak ortaya çıkmıştır (Güler, 1994).

Buna rağmen, işçiler %69 oranla işini değiştirmeyi düşünmüyor. Özellikle kalifiye olmayan işçi, işini "kaybetme korkusu" yaşıyor. Erkeklerde işsizlik, kendine güvenin azalmasına, değersizlik duygusuna yol açıyor. Çünkü erkek, işçi ailesinde tek para kazanan kimsedir. Ülkemizde henüz işsizlik sigortası da yoktur. Bu ailelerde %80.2 oranında ev kadını bulunmaktadır (Bkz. Tablo 6). Bilindiği gibi işsizlik, intihar, alkol ve uyuşturucu kullanımı ve suçluluk arasında yakın ilişki vardır. (Wheaton, 1990;s.162-167).

Tablo 6
Genç İşçilerin Anne-Babalarının Mesleğe Göre Dağılımı

Meslek	Anne		Baba	
	Sayı	%	Sayı	%
Ev Kadını	195	80.25	----	----
İşsiz	---	---	17	7.00
İşçi	37	15.23	96	39.51
Memur	7	2.88	31	12.76
Serbest	2	0.82	94	38.68
Bilinmeyen	2	0.82	5	2.06
TOPLAM	243	100.0	243	100.0

Tablo 6'da görüldüğü gibi, genç işçilerin babaları da %39.51 oranında işçidir. %38.68 oranında görülen serbest meslek faaliyeti, aslında gizli bir işsizliği içeriyor denebilir. Annelerin çoğunlukla ev kadını olması, eğitim durumuyla ilgili olduğu kadar gelenekle de yakından ilgilidir (Kongar, 1991, s.88-89).

İşçiler, geleceğe yönelik en büyük isteklerinin iyi bir iş ve işinde yükselme olduğunu belirtmişlerdir. (Bkz. Tablo:7)

Tablo 7

Genç İşçilerin Gelecekte Beklentilerine Göre Dağılımı.

En çok istenen şey	Sayı	%
İyi bir iş	63	25.93
İyi bir evlilik	63	25.93
Daha yüksek öğretim	17	7.00
İşinde yükselme	46	18.93
Sıcak dostluk ilişkisi	17	7.00
Zengin olma	13	5.35
Diğer	24	9.88
TOPLAM	243	100.0

Tablo 7'de görüldüğü gibi genç işçilerin gelecek beklentileri, %25.93 ile iyi bir iştir. İşinde yükselme oranı %18.93 de eklendiğinde, işle ilgili daha da ön plana çıkmaktadır.

Bütün zorlamalarına rağmen çalışmanın kendisi ruhsal bir tedavi biçimidir ve insanlar için mutluluk kaynağıdır. Bu nedenle olsa gerek, çalışan işçilerin %65.84'ü gelecek için iyimser olduklarını belirtmişlerdir (Bkz. Tablo:8).

Tablo 8

Genç İşçilerin Gelecek Umuduna Göre Dağılımı.

Gelecek Umudu	Sayı	%
İyimser	100	65.84
Aldırış etmeme	19	7.82
Kuşkuluyum	57	23.46
Kötümserim	6	2.47
Bilinmeyen	1	0.41
TOPLAM	243	100.0

Tablo 8'de görüldüğü gibi, 21.yüzyıla girerken İstanbul'da genç endüstri işçileri, gelecek konusunda %65.84 oranlı iyimserdir. Bu iyimserlik çağdaş insanın kişilik özelliği olarak vurgulanır. (Kağıtçıbaşı, 1988, s.278.)

AİLE YAŞAMI

ILO (International Labor Organization) işçiyi çeşitli yönleriyle ele almaktadır. Amaç, daha mutlu ve verimli işçidir. İşçinin bir de aile yaşamı vardır ve iş yaşamını etkiler. İşçi morali için aile yaşamı kalitesinin de artırılması gerekir. Türkiye'de işçi aileleri genellikle gecekondu bölgelerinde yaşamaktadır. Aileler kalabalıktır, alt yapı hizmetleri, evler yetersiz ve yaşam kalitesi düşüktür. Dolayısıyla işçinin yaşam doyumu da düşüktür.

Yeni işçi eğitimi anlayışı; sadece mesleki eğitim ve hizmet içi eğitim sınırları içinde düşünülüyor. Onların bilinçli yurttaş, bilinçli ana-baba, beden ve ruh sağlığının bilincinde kimseler olması için programlar hazırlanıyor. Örneğin "Aile Planlaması" da bu programların içerisinde. Ailenin kalabalığını azaltmak, ekonomik sorunları hafifletiyor ve yaşam standardı yükseliyor. İşçiyi ailesiyle birlikte bir bütün olarak düşünmek gerekiyor (Wheaton, 1990).

ÖNERİ

Ruh sağlığının korunması için dinlenmek ve yenilenmek önemli bir etken. Bu bakımdan işçilerin şansı azdır. Gecekondu bölgeleri ve kentin iş merkezleri arasında gidip gelmeler, işçinin dinlenmesini büyük ölçüde engelliyor. Özellikle emek-yoğun üretimin yapıldığı işletmeler ve Organize Sanayi Bölgeleri için yakın planda işçi yerleşim bölgeleri düşünülmesinde yarar vardır.

İşçilere, sadece çalışması gereken makinalar ve ücretlerinin artırılmasıyla istekleri yerine getirilen kişiler gözüyle bakmamak gerekiyor. İnsan olarak onların da ruhsal gerginlikleri olduğunu vurgulamak istiyorum. Türkiye'de nüfus genç karakterli, işçiler de gençtir. Ergenlik Dönemi bunalımlarını onlar da yaşıyorlar. Rehberlik yapmak gerekir. Kendilerini tanımaları, kaygılarını ve çatışmalarını anlatıp rahatlayabilmeleri gerekir. "Psikolojik Danışma Merkezleri" nin sağlık ünitelerinin içinde yer almasında ve bu kişilerin gerginliklerinden kurtulabilmeleri için spor kompleksleri yapılmasında yarar vardır.

Üniversite kampüsleri, spor tesisleri ve mediko-sosyal merkezleriyle düşünüldüğü gibi sanayi bölgeleri de aynı şekilde düşünülmelidir. Çünkü okuyan gençlikten çok çalışan gençlik vardır.

Bugün Türkiye'de ilkokula giden çocukların ancak %8'i üniversitelere ulaşabilmektedir. Diğerleri çeşitli aşamalarda iş dünyasında yer almaktadır.

Yeni organize sanayi bölgelerinde (Tuzla Organize Deri Sanayi Bölgesi bir örnektir.) spor ve sağlık merkezinin olması, çevre düzenlemesi yapılması sevindiricidir. Bu örneklerin çoğaltılmasını ümit ediyoruz.

Şunu da belirtmek gerekir ki, her türlü çözüm hükümetlerde değildir. Çalışan kişiler de kendi beden ve ruh sağlıklarını korumanın bilincinde ve gayretinde olmalıdırlar.

KAYNAKÇA

- Cüceloğlu, Doğan. (1991). **İnsan Davranışı**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Çelikkol A. (1978). **İş Kazalarında Ruhsal Etmenler**, I.Ulusal İşçi Sağlığı Kongresi, İstanbul Tabip Odası Yayını, İstanbul.
- Enriquez, Eugene, (1983) **Organizational Structures and Social Control Connexions**, Paris, Vol, 41. Ss 97-124)
- Güler, Müzeyyen. (1990) Endüstri İşçilerinin İş Doyumu ve İş Verimine Depresyon, Kaygı ve Diğer Bazı Değişkenlerin Etkisi, Basılmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Güler, Müzeyyen, (1994). 21.Yüzyıla Doğru İstanbul'da İşçi Ailesi ve Nüfus Planlaması, Uluslararası Aile Yılı Sempozyumu, M.S.İ. İstanbul.
- Guest, D.; Dewe, P. (1988)"Why do Workers Belong to a Trade Union? A Social Psychological Study in the UK Electronics Industry" **British Journal of Industrial Relations**, 26:2, July.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem, (1988) **İnsan ve İnsanlar**, Evrim Basım ve Dağıtım, İstanbul.
- Kongar, Emre. (1991) **Türkiye'de Aile Yapısı, Evrimi ve Bürokratik Örgütlenme İlişkisi**, Aile Yazıları, Ankara.
- Köknel, Özcan (1987) **Zorlanan İnsan (Kaygı Çağırıda Stres)** Altın Kitaplar, İstanbul.
- Repette, Zena, (1987) Individual and Common Components of the Social Environment at Work and Psychological Well-Being, **Journal of Personality and Social Psychology**, Vol, 52 (4)

Savaşır, Yusuf, (1983) Ruh Sağlığı ve Hastalıkları, Türkiye Sinir ve Ruh Sağlığı Derneği Yayınları No: 7, Ankara.

Siwolop, S ve Diğerleri (1986) Helping Workers Stay Awake at the Switch, Business Week, Vol 2976 s. 108

Wheaton, Blair, (1990), "Where Work and Family Meet" Stress across Social Roles, in "Stress Between Work and Family", Edited by John Eckenrode, Susan Gore, Plenum Press, New York

